https://doi.org/10.46687/PFZD6833

Безработицата в Пловдив през 40-те, 50-те и 60-те години на XX век и мерките за справяне с нея в спомените на Тодор Звездов

Станимир Звездов

Unemployment In Plovdiv in the 40s, 50s and 60s of the 20th Century and the Measures to Deal with it in the Memories of Todor Zvezdov

Stanimir Zvezdov

Received: 15.11.2022
Available online: 30.04.2023

Abstract: *This article presents Todor Zvezdov's memories of unemployment in Plovdiv, Bulgaria, in the 40s, 50s and early 60s of the 20th century. T. Zvezdov was one of the prominent members of the communist movement in the city and his recollections are of interest mainly because of the indicated measures to deal with this serious problem. The memoirs are published for the first time here, and represent a new source related to the economic policy of the communist authorities in Plovdiv during the mentioned period. The measures included increased industrialization through the establishment of large industrial enterprises to provide employment to the increasingly large population of the city.*

Keywords: *Todor Zvezdov, Atanas Kostov, Botyu Mihailov, Plovdiv, communism, economy*

Резюме: *Статията представя спомените на Тодор Звездов за безработицата в Пловдив през 40-те, 50-те и 60-те год. на XX в. Т. Звездов е от изявените фигури на комунистическото движение в града и неговите спомени са интересни основно с мерките за справяне със споменатия проблем. Спомените се публикуват тук за първи път и така се превръщат в нов извор за икономическата политика на комунистическите власти в Пловдив през разглеждания период. Мерките*

включват увеличаването на индустриализацията чрез създаването на големи предприятия, които да разкрият работни места за нарастващата популация на града.

Ключови думи: *Тодор Звездов, Атанас Костов, Ботю Михайлов, Пловдив, комунизъм, икономика*

Тодор Звездов (1915–2002) е от изявените фигури на комунистическото движение в Пловдив. След 9 септември 1944 г. той последователно заема множество длъжности в централното управление на Българската комунистическа партия–Пловдив, като върхът на политическата му кариера е постът Първи секретар на Окръжния комитет на БКП–Пловдив, който той заема от 1954 до 1962 г. (**Zvezdov 1995**).[1]Интересна част от неговата биография е, че като ученик в гимназията се включва в Работническия младежки съюз (РМС), заради което е изключен от училище. През 1948 г. Т. Звездов заедно с Михаил Димитров (Бруно), Василка Терзиева, Герман Германов, Лимонка Атанасова и Петър Загурлиев са изпратени от ОК на БКП–Пловдив на обучение в Партийната школа в София.[2] В негови непубликувани спомени той описва проблема с безработицата в Пловдив преди и след 09.09.1944 г. и мерките, които са предприети за справяне с този значителен проблем. В настоящата статия ще бъдат публикувани за първи път тези спомени, които допълват картината за икономическото състояние на Пловдив през 40-те, 50-те и 60-те години на XX в.

Преди 9 септември 1944 година „Безработицата” беше станала страшилище за нашия град. Особено тя засегна тютюноработниците след въвеждане на „Тонгата“. Тонгата беше полумашинна обработка и рязко повиши производителността на труда, вследствие на което тютюноработниците оставаха по четири–пет месеца в годината без работа. За това Партията поведе борба против „Тонгата“, против машинизираното обработване на тютюневите листа, което застрашаваше работниците да бъдат изхвърлени на улицата и да останат на произвола на съдбата.

Борба срещу „Тонгата“ означаваше борба срещу механизацията, против машините, против по-високата производителност на труда – Парадокс! Както някога Чартиското движение на английските работници. Но какво да се прави? – Така е в класовото антагонистично общество, гдето няма и не може да има единство и хармония между интересите на хората…

Все пак съзнавахме трудността на борбата против въвеждане на

---

[1] ДА–Пловдив, ф. 2207, оп. 1, а.е. 19, л. 1–79.

[2] Пак там, л. 16–19.

машинната обработка и, ако общият лозунг беше – борба против „Тонгата“, то конкретният израз на тази борба бе – да се облага всеки килограм тютюн, изработен по този начин с определена сума в полза на фонд „Безработица“, от който следваше да се подпомагат безработните. И това се наложи, но да се спре механизацията, разбира се, беше невъзможно.

Но ето, че сега след девети, пак се изпречихме пред този болен въпрос. А не искахме официално да се признава, че съществува „Безработица“ у нас. „Как може след победата на социалистическата революция да има такова нещо?“... Но макар и непризната, тя, както се казва – „Дефакто“ съществуваше.[3]

Когато ходихме на събрания в тютюневите складове (предприятия) работниците често ни притискаха с въпроси и изказвания от този род например: „Вие другари, хубаво приказвате за борбите в миналото, за социализма сега и във бъдеще, но питате ли какво ни е дереджето, като скоро ще останем без работа?“...

Макар изразена незлобиво, меко, дружески, но така ме пробождаше право в сърцето тази честна и справедлива другарска критика, че потъвах в дън земя и се чудех какво да говоря, как да обяснявам.

Никак няма да преувелича, ако посоча, че в онези години, като секретар на Районния, Градския и Окръжен комитети на партията, повечето от посетителите в домът ми, в партийния комитет, на улицата, пред или след някое събрание и т.н. ме спираха, заговаряха, искаха работа, квартира и пак работа. Работа и квартира – взех да сънувам вече, колкото и да се стараех да бъда спокоен. Още като си отвори устата посетителят или срещнатият на улицата, чувствах, че за това ще стане въпрос и потисках неудобство, мъка, нервна възбуда, пренагласях се към търпеливо изслушване и даване спокоен, но отрицателен отговор. Да, хората бяха прави, а държавата нямаше възможност бързо да реши тези проблеми. Особено бяха притискани, като по-близки и познати отговорните другари израстнали в града, в тяхна среда. Но нямаше как. С повече търпение и благоразумие и от страна на гражданите и от страна на отговорните другари, трябваше да се понесат и изживеят трудностите на времето, на преходният период, за да се дойде до днешно време, когато не достига вече работна ръка за увеличаващото се производство и строителство.

Та като имахме предвид цялата тази тягостна, неприятна обстановка, с председателя на Гр. Народен съвет – Атанас Костов, инициативен[4]*, делови човек, който милееше за Пловдив като за свой дом, свой град отидохме в Държавната планова комисия и настоятелно*

[3] ДА–Пловдив, ф. 2207, оп. 1, а.е. 19, л. 13.
[4] Пак там, л. 14.

поставихме въпроса да се предвиди по-голямо промишлено строителство с оглед осигуряване работа на незаетата работна ръка в Пловдив. За наша приятна изненада веднага ни се отговори: „Ние може още тази година да отделим от Софийския завод производството на ел. двигатели, габарит 5, стига само да предоставите подходяща сграда“.

Като се върнахме, с помощта на съответните специалисти, проучихме въпроса и разбрахме – колко е масово и перспективно това производство тъкмо за нашия град. Колко много хора биха могли да се настанят на работа. Създаване на работа за хората, най-вече за жените, повече и повече фабрики и заводи – ето коя беше една от големите задачи на партията и народната власт след победата на Девети. Поне така стоеше въпросът за нашия град. В тая връзка не подбирахме много от кой отрасъл. Важно беше да се открият работни места, да има къде да работят хората, да се ликвидира веднъж завинаги тая проклета „безработица“, която бе истински бич за работническата класа. След проучването направихме конкретно предложение пред бюрото на Градския комитет, а именно – Ремзавода да се преустрои в завод за асинхронни елдвигатели. Между мотивите, не на последно място беше и тоя, че всяка по-голяма МТС (машинно-тракторна станция) може да усвои производството на Ремзавода.

В бюрото на комитета станаха бурни разисквания. Другарите, които работеха главно със селското стопанство, не искаха и дума да става за това, но в края на краищата разбраха: такъв завод, който може да осигури работа на повече от хиляда души, не е за изпускане. Радостно ми е сега, че благодарение на енергичния, инициативен, организатор и с голям стопански опит директор Ботю Михайлов, заводът израстна като едно от най-модерните предприятия в града и страната.

Все по този повод бяха изградени Текстилният комбинат „Марица“, „Елпром“, „България“ и други предприятия.[5]

Споменатият в разказа Атанас Костов заема поста Председател на Градския съвет на Пловдив (длъжност, отговаряща сега на кметската) през периода 3 февруари 1959–1 март 1963 г. Заради комунистическата си дейност през 1941 г. той попада в затвора, откъдето е освободен през септември 1944 г. Завършва Партийната школа в София (**Raychevski, Petkov 2005**, 103). Според Видин Сукарев Атанас Костов заема кметския стол реално десет дни по-рано (**Sukarev 2020**, 81). Той заменя на поста Никола Балканджиев, управлявал от 19 ноември 1949 до 3 февруари 1959 г. (**Raychevski, Petkov 2005**,102). През управлението на Атанас Костов започва масирано строителство в града след промените на градоустройствения план, приети през юни 1959 г. (**Pizhev, Sukarev,**

[5] ДА–Пловдив, ф. 2207, оп. 1, а.е. 19, л. 15.

Shivachev 2014, 224–226; **Sukarev 2020**, 80–85).

След промяната на 9 септември до края на 40-те години на XX в. икономиката на Пловдив има предимно аграрен характер. Промишлеността на окръга е предимно с дребно-занаятчийски характер. Важен дял заема дейността в тютюневите складове (**Prodanova 2014**, 30–34).

През периода 1948–1960 г. започва засилен процес на индустриализация в Пловдив. Поставят се основите на – *крупни промишлени предприятия за производство на трактори, мотокари, електродвигатели, автоматична нисковолтова апаратура, парфюмерия и козметика, текстил, обувки, трикотаж* (**Prodanova 2014**, 31) и други, които влизат в плановете на централните комунистически власти за промяна на икономическия облик на втория по големина град в България. Този процес продължава с още по-засилени темпове и след 60-те години на XX в. Забелязва се и значително увеличение на хората, постъпващи на работа в предприятията от промишления сектор (**Prodanova 2014**, 31–33). В част от случаите при създаване на производства на територията на град Пловдив инициативата принадлежи на местните власти, които осъзнават значението им за нарастващата работническа класа. Тази тенденция в Пловдив е част от плана за засилено икономическо развитие на България, очертан по време на Петия конгрес на БКП – декември 1948 г. Според думите на Георги Димитров за 10–15 години България трябва да догони развитите европейски държави чрез ускоряване на модернизацията, тенденция характерна за икономическото развитие и на Съветския съюз, който налага новите икономически стратегии. От 1949 г. БКП възприема от Съветския съюз промишленото планиране чрез пет годишни планове – т.нар. „петилетки“. Съветският съюз направлява икономическото развитие на България и другите източноевропейски страни чрез създадения през януари 1949 г. Съвет за икономическа взаимопомощ (СИВ). Основният акцент пада върху форсирана индустриализация и развитието на металургията, машиностроенето и енергетиката (**Kalinova, Baeva 2010**, 101–102; **Istoria na balgarite 2009**, 417–421).

Както се вижда обаче от спомените на Тодор Звездов, тези начални етапи на индустриализацията в Пловдив през 50-те и началото на 60-те години на XX в. не решават напълно проблема с безработицата, която все още е значителна. Това е отбелязано и в официалната история на Пловдивската окръжна организация на БКП, където за периода 1948–1956 г. пише следното: *Въпреки сравнително бързото развитие на индустрията и увеличения брой на заетите в нея работници през разглеждания период в окръга съществуваше безработица. Тя се дължеше главно на изоставането в темповете на икономическото развитие на окръга от темповете на общото икономическо развитие на страната и на голямата миграция на селското население и увеличаването на населението в градовете* (**IPOO 1976**, 439). В същото издание за периода

1956–1962 г. се споменават и тези факти, които не се различават от предходните – *В Пловдивски окръг въпросът за по-нататъшното развитие на икономиката, за създаването на нови отрасли и производства стоеше с голяма острота. С неговото разрешаване беше свързано настаняването на работа на 8621 души,, от които 1582 бяха глави на семейства. Съществуващата жилищна криза и непрекъснатото освобождаване на работна ръка на село усложняваха проблема с безработицата и влошаваха положението на част от трудещите се. […]Тя излезе [Пловдивската окръжна организация] с предложения за значително разширяване обема на промишленото производство, за изграждане на крупни заводи като оловно-цинков, акумулаторен, медодобивен и други* (**IPOO 1976**, 453–454). За да се справят с безработицата, Тодор Звездов (Първи секретар на ОК на БКП–Пловдив) и Атанас Костов (Председател на ГС на Пловдив) поемат инициативата за създаване на нови производства, които да поемат голяма част от безработните. След като представят проблемите на града на централно ниво, в Държавната планова комисия се взема решение да бъде изградено голямо производство. Така още в самото начало на 60-те години на ХХ в. е изграден заводът за асинхронни електродвигатели.

Като цяло тук представените спомени на Тодор Звездов, макар и накратко, очертават проблемите на комунистическите власти след 9 септември 1944 г. до 60-те години на ХХ в., а именно – справянето с безработицата чрез изграждане на крупни предприятия, които да осигурят работа за населението. Новата планова икономика изисква засилена индустриализация. В тази връзка спомените на Тодор Звездов очертават линията на бавното изграждане на комунистическата икономика, която има нужда от създаването на големи предприятия, които да осигурят препитание и работа на нарастващото население в градовете.

АРХИВНИ ИЗТОЧНИЦИ / ARCHIVAL SOURCES:

Darzhaven arhiv–Plovdiv, fond 2207 – Todor Zvezdov. Nepodpraveni spomeni. Chast 2. Sled pobedata [Държавен архив–Пловдив, фонд 2207 – Тодор Звездов. Неподправени спомени. Част 2. След победата].

ЛИТЕРАТУРА/ REFERENCES:

IPOO 1976: *Istoria na Plovdivskata okrazhna organizatsia na BKP 1892–1975*. Y. Mitev (red.). Sofia: Partizdat, 1976 [*История на Пловдивската окръжна организация на БКП 1892–1975.* Й. Митев (ред.). София: Партиздат, 1976].

Istoria na balgarite 2009: *Istoria na balgarite. T. 3: Ot*

Osvobozhdenieto (1878) do kraya na Studenata voyna (1989). G. Markov i kol. (red.). Sofia: Trud, 2009 [*История на българите. Т. 3: От Освобождението (1878) до края на Студената война (1989)*. Г. Марков и кол. (ред.). София: Труд, 2009].

Kalinova, Baeva 2010: E. Kalinova, I. Baeva. *Balgarskiteprehodi 1939–2010.*Sofia: Paradigma, 2010 [Е. Калинова, И. Баева. *Българските преходи 1939–2010.* София: Парадигма, 2010].

Pizhev, Sukarev, Shivachev 2014: A. Pizhev, V. Sukarev, S. Shivachev. *Istoria na obshtina Plovdiv*. Plovdiv: Tafprint, 2014 [А. Пижев, В. Сукарев, С. Шивачев. *История на община Пловдив*. Пловдив: Тафпринт, 2014].

Prodanova 2014: D. Prodanova. *Fakti i razmisli za Plovdiv i okraga. Vazhodat na Plovdivskata ikonomika do 1990 g*. Plovdiv: TPK–Plovdiv, 2014 [Д. Проданова. *Факти и размисли за Пловдив и окръга. Възходът на Пловдивската икономика до 1990 г*. Пловдив: ТПК–Пловдив, 2014].

Raychevski, Petkov 2005: G. Raychevski, P. Petkov. *Plovdivskite kmetov*e. Plovdiv: Sedem D, 2005 [Г. Райчевски, П. Петков. *Пловдивските кметове*. Пловдив: Седем Д, 2005].

Sukarev 2020: V. Sukarev. *Plovdivskata obshtina i izgrazhdaneto na gradskata i turisticheska infrastruktura 1944–1990 g. Ch. 1: Sotsialisticheskoto stroitelstvo ot 9 septemvri 1944 do yuni 1971 g.* Plovdiv: INTELEKSPERT-94, 2020 [В. Сукарев. *Пловдивската община и изграждането на градската и туристическа инфраструктура 1944–1990 г. Ч. 1: Социалистическото строителство от 9 септември 1944 до юни 1971 г.* Пловдив: ИНТЕЛЕКСПЕРТ-94, 2020].

Zvezdov 1995: T. Zvezdov. *Zhitie I razmisal. Memoari*. Plovdiv: Svobodnamisal, 1995 [Т. Звездов. *Житие и размисъл. Мемоари.* Пловдив: Свободна мисъл, 1995].

Correspondence address:
Stanimir Zvezdov – independent researcher
Plovdiv, 5 Krushevo Str.
E-mail: stanimir.zvezdov@abv.bg